

В. А. Гончарук,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри української літератури,
українознавства та методик їх навчання

Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

ВНУТРІШНІЙ СВІТ ПЛУЖНИКОВОГО ЛІРИЧНОГО ГЕРОЯ

Ліричному героєві Євгена Плужника характерне захоплення неабиякою силою життя, постійним безперервним процесом творчого розвитку. У нього життя протистоїть усьому сталому, закостенілому. Вітаїстична сила присутня у кожній клітині людини, вона закликає до сприймання життя не розумом, а естетичним чуттям. Прекрасне в житті у вірші *«Розпочинає дні гудок о шостій»* (збірка «Дні») – це світанок, «синьоокий ранок», який поет, на думку Г. Токмань, передає мікрообразами-враженнями різного стилістичного характеру: народнопісенного – «роси ще вітер не допив», вишуканометафоричного – «пливуть рожеві зграї голубів», впізнаванопрозаїчного – «Ще пішоходи холодом укриті, – // На передмісті десь ірже лоша...» [3, с. 72]. Але Плужниковий ліричний герой дуже гостро відчуває швидкоплинність цієї краси: «І хочеться сказати кожній миті: / Не поспішай!» [2, с. 145]. Та, звичайно, життя – це не тільки краса, а й прояв вітальних інстинктів, як-от: «синьоокий ранок мов засліп» серед базарного порошу. Прозаїчною, а не виявом краси, для Плужника є «купівля й продаж – боротьба за хліб» [2, с. 145].

Ліричний герой Є. Плужника відрізняється від інших тим, що він не має в собі нічого героїчного: він не воїн і не натхненник на подвиги, «не відсторонений від світу мудрець і не протестант-пасіонарій» [3, с. 73]. Про нього сказано в таких рядках: «Знаю, сіренький я весь такий, / Мов осінній на полі вечір...», «Я тихенький, тихенький. Тихіш од трави... / Взагалі я дуже

тихенький» («Галілей») [2, с. 145]. Він – шелерівська людина, в якій енергія витіснених пристрастей вивільнилася для всеосяжного в любові духу, це поет зі зболених за всіх серцем.

У низці творів Є. Плужник протиставляє ідею цінності людського життя пропаганді класової ненависті. Такі мотиви звучать у поезіях *«Уночі його вели на розстріл...»*, *«А він молодий-молодий...»*, *«Сідало сонце...»*, *«Впало – ставай до стінки!...»*, *«Ще в полон не брали тоді...»*, *«Притулив до стінки людину...»* та інших [2].

Ліричний герой твору *«Все більше спогадів і менше сподівань...»* сумує з приводу швидкоплинності життя, його трагізму: *...Як непомітно ближчає та грань, / Що жде за нею прикінцевий спокій [1, с. 535].*

Приречений і герой поезії *«А він молодий-молодий»* з неголеним пухом на обличчі, хто «ще вчора до школи ходив». Однак смерть він зустрічає з сонячним сміхом, адже «біль не навіки». Поезія *«Сідало сонце...»* розкриває страшні реалії доби, коли не вирішували, «хто з них винний, а хто з них правий! / – З-під однакових стріх», а знищували в ім'я революції. І вже на ранок генерал задоволено повідомить про масові розстріли [2].

Про драматичні суперечності пореволюційної дійсності й протистояння сумнівів та надій, що роздирають серце поета-гуманіста, ідеться в поемі *«Галілей»*. У ній ліричний герой – це людина, що живе в часи НЕПу. Він ходить по нічному Києву, роздивляється освітлені вітрини розкішних ресторанів, темні провалля вулиць, гущу «давніх повій і нових авто», фіксуючи власні враження в душі. Поет описує духовну деградацію та моральний занепад людей. Він зображує їх як натовп без милосердя, співчуття, толерантності. Митець протиставляє себе тим, «чиї щелепи, мов обценьки». Часом ліричний герой асоціює себе з голодним вовком. Як первісна людина, він усвідомлює, що суспільство живе за хижацькими законами, і протистояти їм він не здатний. У такому середовищі йому байдуже «чи то жити, чи вмерти...». Ліричний герой описує себе: *Я тихенький, тихенький. / Тихіш од трави... / Взагалі, я дуже тихенький [1,*

с. 527]. Він разом із упослідженими, голодними, безрукими, сліпими, зневаженими, знедоленими, зацькованими життям: *Ну, а я, хто обідає раз на три дні, / Інакше не можу!* [1, с. 527].

Злидні й хронічний голод загострили його первісні відчуття, і він усвідомлює себе безсилою комахою на тлі безмежної землі: *Комашинка маленька я / На твоїй байдужій руці...* [1, с. 527].

Ліричне «Я» в аналізованій поемі оповите трагізмом: через свій високий дух герой такий «тихенький» посеред розбурханого моря вітальних інстинктів часів більшовицького непу. Трагізм ліричного героя в тому, що дух є могутнім в ідеальній сфері ідей та цінностей і слабким – у реальному житті, де панують інстинкти, пристрасті та спонуки. М. Шелер у своєму вченні про «порив і дух» говорив, що чим вище людина підноситься у своєму духовному розвитку, тим більше вона слабшає життєво. Сутністю людини, що вивисує її над твариною, є всеосяжний, проте немічний дух [4, с. 174].

Засилля вітальних інстинктів, яке панує в часи безкультур'я і безробіття, автор зображує через мрію персонажа вижити. Це бажання робить все навколо другорядним, менш вагомим: *Головне – заробив і з'їв / І щоб трошки здоровий!* [1, с. 527].

На поетове переконання, коли цей принцип перемаже, «Коли там, де серце колись, / Буде клаптик такої фрази», в людині зникне все Людське.

Та врешті-решт у моторошному спокої мертва свідомість ліричного героя благає лише про одне: *Дайте шматочок щирости! / О, коли б серцем вирости / До безмежної, як біль, тишини!* [1, с. 527].

Поема «Галілей» привертає увагу ще й тим, що не має зовнішнього сюжету, а дію твору перенесено в душу ліричного героя, який розмірковує над одвічними проблемами людського буття. Епіграфом до твору автор взяв рядки М. Некрасова: «От ликующих, праздно болтающих, / Обагрющих руки в крови, / Уведи меня в стан погибающих / За великое дело любви», які підказують, що ліричний герой не належить до «сильних світу цього», які вирішують долю інших.

Проте саме він (ліричний герой) і є образом справжнього патріота, людини, не байдужої до своїх співвітчизників, до минулого і майбутнього своєї землі. У цілому поема має досить оптимістичне звучання: поет вірить, що будуть вигнані геть «похмурі» – гнобителі, володарі, егоїсти; будуть увінчані славою герої, «хто, вірні меті, йшли безупинно до неї»; помилувані, але не виправдані, обивателі, які «не відали, що творили»; і нарешті, відбудеться справедливий присуд таким, як ліричний герой поеми («не герої, не жертви... ми так собі»...): не виправдуючи, мабуть, їхню надмірну «тихенькість» і «маленькість», їм все ж з глибоким співчуттям скажуть: відпочиньте.

Поезії «*Я знаю...*», «*І ось ляжу...*» сповнені трагічним оптимізмом. Автор вірить, що кров зійде пшеницями, а над усім запанує любов. Ліричний герой митця готовий лягти родючим гноєм, щоб розквітли нові жита. Він, не вагаючись, віддасть життя в ім'я нових посівів [2]. Герой Євгена Плужника – близький до народу, про це він говорить у віршах «*Я – як і всі*», «*Сідало сонце...*» та інших. Життєві трагедії, нещадна доба зламали його, відібрали енергію: «Знесилений, німий, бездушний майже...», – зізнається він читачеві у власному фізичному і моральному виснаженні [2].

Митець прагне гуманізму, зверненого до кожної людини, яка опинилася у вирі терору й репресій і була безсилою захистити свою честь, гідність, життя. Поет-філософ Плужник розкриває протиріччя між справжнім сенсом людського життя та його нікчемними зовнішніми виявами. Це, зокрема, спостерігаємо у творі «*Для вас, історики майбутні...*». Ліричний герой цього вірша не може навіть підібрати відповідних слів, які б передали драматизм епохи. На відстані все здається більш простим, зрозумілим. Тому легко буде майбутнім історикам писати «рядки холодних слів» про часи громадянської війни. Але для тих, хто скроплював землю своєю кров'ю, віддавав душу боротьбі, – це було життя, сповнене жаху й болю. Автор хоче, щоб нащадки, які будуть жити «серед родючих вільних нив», не забували цього.

За словами Ж. Ящук, вірші Плужника «нагадують свідочтва емоційного літописця, котрий мужньо констатує, однак нічого не поціновує. Ситуація настільки складна, що оцінювати будь-що – відповідальність непосильна для автора, проте змодельовані події епохи вражають до глибини душі, дивують так, що про них не можна не писати. При цьому війна трактується як соціальне лихо. В уявленні про перевагу суб'єктивної ідеї у свідомості авторського «я» – в бутті або у свідомості ліричного героя дають нам художнє втілення трагічності конфлікту між суб'єктивним і об'єктивним сприйняттям ситуації ліричним героєм» [5].

Отже, Є. Плужник створив особливого ліричного героя – особистості у вирі екзистенційного протистояння. Головними рисами характеру такого героя стали відчуження, самотність, нудьга, біль, а також вміння робити вибір в екстремальних ситуаціях. Його ліричний герой перебуває у постійній напрузі, сприймає негативні явища як загальнолюдську драму, він непокоїться через дисгармонійність та асиметричність світу.

Література:

1. Жулинський М. Українська література: творці і твори: учням, абітурієнтам, студентам, учителям / М. Жулинський. – К.: Либідь, 2011. – 1152 с.
2. Плужник Є. П. Поезії / Є. П. Плужник. – К.: Радянський письменник, 1988. – 415 с.
3. Токмань Г. Жар думок: Лірика Євгена Плужника як художньо-філософський феномен: монографія / Г. Токмань. – К.: ВЦ «Академія», 2013. – 224 с.
4. Шелер М. Избранные произведения: [пер. с нем.] / М. Шелер. – М.: Гнозис, 1994. – 490 с.
5. Ящук Ж. «...Я справжнім болем догорів». Особливості екзистенціальної художності Є. Плужника / Ж. Ящук // Слово і час. – 1994. – № 2. – С. 68.